

суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України" № 35 від 12.08.2011 року // zakon.rada.gov.ua.

3. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у відповідність з Кримінальним Процесуальним кодексом України" № 245 від 16.05.2013 року в редакції від 11.08.2013 року // zakon.rada.gov.ua.

УДК 35.083: 341

М.П. Цицюра

**ХАБАРНИЦТВО ТА КОРУПЦІЯ
ЯК ГОЛОВНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ
ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ**

Аналізується проблема хабарництва та корупції у системі державної служби в умовах сучасної України. Наведено особливості хабарництва та корупції у системі державної служби. Визначено сутність понять "корупція" та "хабарництво" в науковій літературі.

Ключові слова: *хабарництво, корупція, види корупції, корупційні діяння.*

Анализируется проблема взяточничества и коррупции в системе государственной службы в условиях современной Украины. Приведены особенности взяточничества и коррупции в системе государственной службы. Определена сущность понятий "коррупция" и "взяточничество" в научной литературе

Ключевые слова: *взяточничество, коррупция, виды коррупции, коррупционные деяния.*

The problem of bribery and corruption is analysed in the system of government service in the conditions of modern Ukraine. The features of bribery and corruption are resulted in the system of government service. Certainly essence of concepts "corruption" and "bribery" in scientific literature.

Key words: *bribery, corruption, types of corruption.*

Розумінню правової природи корупційних проявів на теренах України вже не одна сотня років, проте її сутність, як видається, не стала зрозумілішою. З огляду на це важливого значення набуває встановлення змісту поняття "корупція" та "хабарництво". Відразу зазначимо, що визначення цих понять не є самоціллю та суто теоретичним уділом, а має глибинні практичні коріння, оскільки у правозастосовчому аспекті дасть можливість виробити адекватні та дієві засоби протидії цим суспільно-небезпечним явищам. Виявленням, аналізом та визначенням корупції та хабарництва займалися і займаються ціла низка наук, в тому числі і кримінологія, яка з усіх суспільних наук найближче стоїть на шляху до пізнання останніх. Поняття "хабарництво" в юридичній літературі не характеризується таким розмаїттям думок, як поняття "корупція".

Дослідженню кримінологічних та кримінально-правових проблем корупції та хабарництва в різні періоди були присвячені праці таких українських та російських вчених, як П. Андрушко, Б. Волженкін, Б. Здравомислов, П. Кабанов, М. Камлик, А. Квіцинія, О. Костенко, В. Кириченко, Н. Кучерявий, М. Лисов, М. Мельник, Є. Невмержицький, А. Сахаров, О. Светлов, Б. Утевський, М. Хаврононок та багато інших. Проте на сьогодні як серед науковців, так і практиків не існує загальноприйнятого підходу та системності у розумінні понять "корупція" та "хабарництво". Крім того, в літературі хабарництво визнається серцевиною корупції, але, як буде показано далі, воно все ж таки не у всіх випадках є родовим поняттям корупції.

Сам термін "хабарництво" у кримінальному законодавстві України відсутній. Під ним часто розуміють лише одержання хабара. Проте хабарництво – це родове поняття, яке охоплює одержання хабара, давання хабара, посередництво у хабарництві. Чинний КК України, на відміну від КК 1960 р., не містить як окремих складів злочину посередництво в хабарництві, однак особа, яка виступила посередником у даванні чи одержанні хабара, притягається до відповідальності в ролі співучасника цього чи іншого злочину, виходячи з того, в чий інтерес, на чій стороні вона діяла.

Злочини, що охоплюються поняттям "хабарництво", є найнебезпечнішими посадовими злочинами. Вони підривають авторитет державного апарату, підприємства, установи чи організації, комерційної чи підприємницької структури, дискредитують їх діяльність, руйнують моральні підвали суспільства. Хабарництво у вигляді одержання та давання хабара тісно пов'язане з іншими злочинами з боку посадових осіб, а також із розкраданням майна у великих і особливо великих розмірах. Воно є складовою корумпованості багатьох ланок державного апарату різних країн [2]. Нині діючий Кримінальний кодекс визначає хабарництво як родове поняття, яке охоплює три пов'язані між собою склади злочинів: одержання хабара (ст. 368 КК) и давання хабара (ст. 369 КК). До хабарництва примикає провокація хабара (ст. 370 КК) [1].

Неможливо достеменно встановити, коли саме вперше було введено поняття "корупція" в науковий обіг. Проте історичні джерела свідчать, що корупція, щоправда дещо в аморфному вигляді, зародилася у стародавні часи разом із появою першої держави. Деякі дослідники говорять про еволюційність розвитку феномена корупції, початковий етап якої мав радше побутовий характер, аніж правовий. Так стародавні греки та римляни розуміли під корупцією та корумпуванням враження шлунку зіпсованою їжею; псування води, спалювання майна. Згодом цим поняттям та процесом почало вважатися псування моралі, розбещення молоді, підкуп окремої людини або ж народу в цілому [12]. Ще пізніше під цим терміном почали розуміти участь у діяльності кількох осіб, метою яких є

розваллення, псування нормального ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства. Як видно, корупція почала зароджуватися як форма деструктивного впливу на предмети та явища, що, по суті, відповідає сучасному позиціонуванню корупції з деструктивним впливом (поведінкою) на суспільство та державу в цілому. "...В більш пізній час... акцент у розумінні корупції змістився на кримінологічні та кримінально-правові ознаки даного явища. Тим самим були створені передумови для остаточного розмежування суттєво різних значень поняття корупції: корупції як будь-якого нехтування суспільними інтересами заради особистих і корупції як злочинного використання державними службовцями своїх повноважень заради особистого збагачення" [3]. Отож, з розвитком суспільства, форм його життєдіяльності змінювалося і розуміння поняття "корупція", в яке спочатку вкладали один зміст, а згодом, набуваючи нових рис, воно вдосконалювалося і виходило на новий якісний рівень.

Історія показує, що корупція, зародившись разом із першими державами, продовжує успішно існувати у різних проявах та формах в усіх країнах світу. Підкуп, хабарництво, мздоїмство, лихварство, лобізм, фаворитизм, кумівство, непотизм, протекціонізм, казнокрадство, білокомірцева злочинність, клептократія - ось неповний перелік синонімів корупції, її проявів, форм та елементів у різних країнах на різних етапах її розвитку. Крім цього, корупція - настільки складне системно-структурне соціальне явище, що в його рамках деякі дослідники справедливо виділяють політичну, економічну, організовану, побутову та деякі інші різновиди корупції, які в свою чергу є системами другого порядку [12].

Складність дослідження феномена корупції обумовлюється її багатогранністю та проникненням у різноманітні сфери, які традиційно є об'єктами вивчення цілої низки суспільних наук - соціології, політології, економіки тощо. Навіть в рамках правознавства, користуючись прийнятою класифікацією інститутів права, можна з повною впевненістю сказати, що корупція - це міжгалузевий інститут, причому один із не багатьох існуючих [4].

Станом на теперішній час кримінально-правова та кримінологічна науки, а також вітчизняні та міжнародні правові акти містять величезну кількість поглядів щодо розуміння суті корупції. Подекуди такі погляди не просто кардинально різняться, а й виключають один одного, є діаметрально протилежними.

Розробка поняття та ознак корупції має як теоретичне, так і практичне значення. В даний час у юридичній літературі існує безліч визначень поняття корупції. Відсутність чітких наукових критеріїв призводить до серйозних недоробок як у вітчизняному, так і в зарубіжному законодавстві.

Етимологічно слово "корупція" походить від латинського *corrumpere*. Дослідники виділяють кілька варіантів походження цього терміна. Одні вважають, що він походить від сполучення латинських слів "*correi*" (кілька учасників зобов'язальних відносин з приводу одного предмета) і

"gumpere" (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). В результаті утворився самостійний термін "corruptere", який передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є "гальмування" нормального ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства. Іноді цей термін також пов'язують з латинським словом, але вже дещо іншим – "corruptio", яке тлумачиться як "підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб".

Вперше у вітчизняній юридичній літературі термін "корупція" був введений у правовий понятійний апарат А.Естріном в роботі "Хабарництво", яка вийшла в рамках роботи гуртка кримінального права при Санкт-Петербурзькому університеті в 1913 р. Найбільш просте визначення корупції – подкупаємость і продажність державних чиновників, посадових осіб, а також громадських і політичних діячів взагалі. У тлумачному словнику слово "корупція" приблизно має таке ж тлумачення: "корупція, – це підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів" [10]. Деякі енциклопедичні словники, крім підкупу і продажності, тлумачать латинське слово corruptio як псування і розбещування, що підкреслює глибинний аспект корупції як соціального явища, яке свідчить про розбещення певних посадових осіб державних органів владою і розкладання системи державної влади.

Визначаючи сутність корупції, вчені виходять також із того, що корупція не може бути зведена до якогось конкретного суспільно небезпечного діяння, до певного правопорушення. Нам імпонує думка М. Мельника, що корупція – це соціальне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку і справляє негативний вплив на соціальні процеси. Існуючи в суспільстві і будучи породженням суспільних відносин, корупція пронизує різні соціальні сфери суспільства, по-різному деформуючи суспільні відносини [9].

А. Долгова також зазначає, що корупція – це соціальне явище, яке характеризується підкупом – продажністю державних та інших службовців і на цій основі корисним використанням ними в особистих чи вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних службових повноважень, пов'язаних з ними авторитета та можливостей [6]. Не важко помітити, що в цьому визначенні корупція фактично отожднюється із хабарництвом.

Відповідно А. Куракіну, корупція – це соціальне явище, що полягає в розкладанні суспільства та держави, коли державні (муніципальні) службовці, а також особи, уповноважені на виконання як державних, так і інших управлінських функцій, в тому числі і в комерційному секторі, використовують своє службове становище, статус і авторитет займаної посади всупереч інтересам служби або інших осіб і встановленим нормам права та моралі в корисливих цілях для особистого збагачення чи в гру-

пових інтересах [8]. Запропоноване розуміння сутності корупції більш широке, ніж два попередні, і включає в ролі суб'єктів корупції також службовців так званого комерційного сектора.

На думку І. Жданова, корупція існує як система відповідних стосунків між певними посадовими особами та кримінальним середовищем на основі протиправної діяльності цих посадових осіб на шкоду державним та суспільним інтересам, які виявляються у різних формах [7].

Крім того, такі науковці, як В. Цитряк, М. Орзіх, В. Дьомін та інші саму корупцію визначають як складне системно – структурне соціальне явище [11].

Ми підтримуємо ствердження В. Гвоздецького, що корупція – це відображення стану суспільного організму, а тому її визначення як "параметра", що засвідчує рівень розбалансування соціального механізму у своїй основі, має реальний ґрунт, хоч і не розкриває абсолютно всіх факторів існування цього негативного явища [5].

Ми підтримуємо думку Л. Астаф'єва, який зазначає, що суспільна небезпека корупції полягає в тому, що вона призводить до гальмування та викривлення соціально-економічних реформ; поглиблює соціальну нерівність громадян; збільшує соціальну напругу в суспільстві; порушує принцип соціальної справедливості; ускладнює доступ громадян до соціальних фондів і перешкоджає користуванню ними, істотно звужуючи рівень соціального захисту; створює підґрунтя для викрадення цих фондів; нищить суспільні цінності; формує протиправний спосіб життя, укорінює одну з найгірших форм регламентації суспільних відносин; підриває авторитет держави; завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством [3]. Корупція, на його переконання, спотворює суспільні відносини, порушує нормальний порядок речей у суспільстві, починаючи із порушення службового обов'язку, тягне за собою порушення інших суспільних відносин. Нам імпонує думка науковця, що корупція є одним із основних чинників роздвоєння суспільства, на умовно офіційне й неофіційне, внаслідок такого у рамках суспільства паралельно співіснують дві соціальні підсистеми: одна з них базується на правових та моральних засадах, інша – на використанні протиправних засобів [3].

На наше переконання, в теперішній час, протиправними засобами корупції є підкуп, зловживання службовим становищем, неправомірне надання (отримання) пільг і переваг, використання влади для незаконного заволодіння чужим майном тощо.

Звертаючись до форм прояву корупції в системі державної служби, необхідно відзначити, що це різні види порушень конституційних, адміністративних, кримінальних та інших норм права особами, які здійснюють державні функції. Серед таких порушень у сучасний період можна виділити багато видів прямого або завуальованого суміщення посад на державній службі і в недержавних комерційних організаціях, надання

державними службовцями прямих або непрямих послуг недержавним комерційним організаціям за пряме або завуальоване винагороду, надання тих чи інших пільг, вигод і преференцій комерційним організаціям, в яких вони прямо чи опосередковано зацікавлені, використання державними службовцями особистого або відомчого впливу і неформальних зв'язків в тих же цілях.

Однак було б невірним вважати, що корупція скрізь і завжди проявляється однаково, що однакові її причини та наслідки. Вирішальне значення тут мають національні менталітет, правові, релігійні та етнічні традиції, які ніколи не є дзеркальним відображенням один одного і економічного благополуччя держави.

На сьогодні виділяють два види корупції [4]: широкомасштабну (основну) і дрібномасштабну (роздрібну). Широкомасштабна корупція процвітає в міжнародних економічних відносинах і зазвичай втягує у свій оборот крім бюрократів ще й політиків. Роздрібна корупція має менш значимі економічні потоки, але має властивість всеосяжності. Агентами корупційних відносин в даному випадку можуть виступати як підприємці (хабарі за отримання ліцензій), так і приватні особи.

Крім вищезазначених видів корупції, розрізняють політичну та бюрократичну корупцію [12]. Найчастіше їх важко розділити, оскільки ці два види мають тенденцію до зрощування через змову (collusion). Корупція в суспільстві може проявлятися рідко, а може носити масовий характер. В цьому випадку мова йдеться про одиничну або систематичну корупцію. Одинична корупція виражається в тому чи іншому суспільстві лише кількома окремими фактами, її легко виявити і припинити. В такому суспільстві не корупційна поведінка є нормою, а державні та приватні інститути стимулюють розвиток чесних і відкритих відносин. Систематична корупція існує в тому випадку, коли хабарництво в будь-яких масштабах є звичною справою і являє собою вид трансакцій для отримання агентом економічних відносин певних благ і можливості доступу до цих благ та породжує так звані "корупційні пастки", які функціонують як на мікро-, так і на макрорівні [8].

Таким чином, на підставі проведеного теоретичного аналізу понять корупція та хабарництво уточнюємо, що: корупція - це поширене деструктивне соціальне явище, різновид соціальної практики, що охоплює усю сукупність діянь, за які передбачається конституційна, кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна відповідальність (у тому числі порушення норм моралі) і полягає у задоволенні особами, які виконують публічні функції, приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям. До корупції також належать правопорушення інших осіб, які створюють умови або є приховуванням чи потуранням вищезазначених зловживань.

На сьогодні виділяють такі види корупції: широкомасштабну (основну); дрібномасштабну (роздрібну); політичну та бюрократичну корупцію; одиничну або систематичну корупції. До найпоширеніших корупційних діянь належить хабарництво. Нині діючий Кримінальний кодекс визначає хабарництво як родове поняття, яке охоплює три пов'язані між собою склади злочинів: одержання хабара (ст. 368 КК) и давання хабара (ст. 369 КК). До хабарництва примикає провокація хабара (ст. 370 КК). Методи хабарництва включають як прямі грошові платежі, так і через посередників, у товарній формі.

Використана література:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25–26. – Ст.131.
2. Азіз Х. Ф. Причини існування корупції в Україні та шляхи їхнього усунення. / Х. Ф. Азіз // Проблеми боротьби зі злочинністю та шляхи її попередження. – 2009. – С. 72-74.
3. Астафьев Л.В. К вопросу о понятии коррупции / Л.В. Астафьев // Коррупция в России: состояние и проблемы / Матер. научн.-практ. конфер. (26-27 марта 1996г.). - М.: Московский институт МБД России, 1996.
4. Вагабов В. А. Коррупция : понятие и структура / В. А. Вагабов // Право и образование. – 2005. – № 4. – С. 199.
5. Гвоздецький В. Д. Корупція та її негативні наслідки для суспільства / В. Д. Гвоздецький // Вісник Академії управління МВС. – 2011. – №2. – С. 161-168.
6. Долгова А. И. Определение коррупции и законодательство о борьбе с ней / А.И. Долгова // Коррупция и борьба с ней. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2005. – С. 7.
7. Жданов І. Корупція в Україні: сутність, масштаби и впливие. // Інтернет видання "Центр Розумкова. Офіційний сайт" [Електронний ресурс].- Режим доступу <http://razumkov.org.ua>.
8. Куракин А. В. Коррупция : понятие, характеристика и формы проявления в сфере государственного управления / А. В. Куракин // Современное право. – 2002. – № 3. – С. 36.
9. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: / Мельник М. І. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
10. Тлумачний словник української мови / Укладачі Ковальова Т.В., Коврига Л.П. – Харків: Синтекс, 2005. – 672 с.
11. Цитряк В. Я. Проблемні питання визначення поняття корупція // Криминологія в Україні та протидія злочинності: 35. наук. статей / За ред. М.П.Орзіка, В. М.Дьоміна. – Б-ка журналу "Юридичний вісник". – О.: Фенікс, 2008. – С. 293.
12. Ярмола Б. П. Корупція в Україні / Б. П. Ярмола - К. : Наукова думка, 2012. – 214 с.